

6. ПОШУКИ ОБДАРОВАНОСТІ

Анастасія Олександрівна Ласкова,
науковий співробітник
відділу проектування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.013.74:376-056.5

Вікторія Василівна Ємець,
старший науковий співробітник
відділу моніторингу обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

ДОСВІД ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У ПОРТУГАЛІЇ

В статті описано опыт Португалії в сфері роботи з одареними дітьми, специфіку індивідуальних навчальних програм, а також роль держави в створенні законодавчої та нормативної баз в сфері освіти. Також в статті описані зміни, що відбулися в системі освіти Португалії в зв'язі з її приєднанням до Європейського Союзу.

Ключевые слова: індивідуальність, одареність, стандарти.

The author describes the experience of Portugal, as a member of the European Union in work with gifted children, the specifics of individual training programs, the role of a State in the creation of legislative and regulatory frameworks, an attitude and responsibility of parents in this matter.

Key words: personality, giftedness, standards.

Наука у Португалії до вступу в Європейський Союз досить слабо фінансувалася та повільно розвивалася, а також країна не мала контактів із зарубіжними науковими центрами. З 1995 р. розпочався процес реорганізації дослідних установ та розвитку освіти.

Система освіти у Португалії спрямована на те, щоб розвивати потенціал дітей з раннього віку. Шкільна освіта намагається достойно відповідати на виклики та характеристики кожної дитини, не обмежувати розвиток її здібностей та індивідуальних талантів. Велика увага приділяється розвитку таких якостей, як: абстрактне мислення, увага, вміння спілкуватися, відчуття прекрасного тощо. Також особливу увагу в

Португалії культурним моделям і засобам отримання знань. У країні поширеною є думка, що освітні курси не потребують стандартизації, інакше це зашкодить розвитку талантів дитини.

Директор Департаменту початкової освіти Португалії, Тереза Васконселос, розглядає школу в якості чинника соціальної згуртованості, що є ключовим інститутом для інтеграції чи реінтеграції. Отже, базова освіта має важливу значущість для майбутнього життя та соціального розвитку і становлення дітей та молоді.

Португальська система освіти базується на засадах конституції 1976 р., що гарантує право започатковувати приватні школи, передбачає усунення

неграмотності, забезпечення соціальної освіти для тих дітей, які мають в цьому потребу, а також зберігає автономію університетів. Конституція також гарантує права вчителів та студентів брати участь у демократичному управлінні навчальними закладами. Португальська освіта керується й іншими традиційними законодавчими актами. Варто зазначити, що деякі з них було затверджено ще у XVIII столітті. Так у Португалії існують декрети законів:

– № 50/2005 від 9 листопада, де в ст. 5 передбачається, що обдаровані діти у школах будуть розвиватися відповідно до нових стратегій викладання, передбачених шкільними програмами;

– № 319/91, де зазначається, що обдаровані діти можуть раніше почати навчання;

– № 3/2008 від 7 січня стосується дітей з особливими освітніми потребами.

Міністерство освіти опублікувало заяву щодо обдарованості, де було зазначено, що обдарованість є проявом певних факторів, які демонструють особливі успіхи учня в освітньому середовищі. У процесі навчання і виховання необхідно звертати увагу на індивідуальні відмінності. У зв'язку з цим потрібно послабити жорстку шкільну організацію, змінити стратегії викладання та раціонально використовувати ресурси та навчальні програми для забезпечення максимального розвитку дітей відповідно до їхніх характеристик та потреб. За використання вищезазначених принципів у межах кожної школи виникають проблеми щодо реалізації диференційованого навчання, а також узгодженого та ефективного планування й управління людськими та технічними ресурсами. Корегування належної відповіді школи на особливі освітні потреби учнів робить вклад у побудову нової педагогічної практики, орієнтованої на конкретні психологічні, соціальні, пізнавальні характеристики кожної дитини.

У Португалії розвитком обдарованих дітей займаються переважно приватні організації, діяльність яких спрямована на створення у кожній школі групи, до складу якої відбираються спеціально підготовлені психологи та вчителі. Освіта у Португалії регулюється державою через два міністерства – Міністерство освіти та Міністерство науки, технології та вищої освіти.

Існує система державної освіти, а також багато приватних шкіл. Варто зауважити, що основний показник грамотності населення Португалії становить 93 %, тобто функціональна грамотність є найнижчою в Європі.

Дошкільну освіту в Португалії можна отримувати, починаючи з 3-річного віку. Визначити її, як платну або безкоштовну неможливо, оскільки держава оплачує лише навчальний процес, а все інше, залежно від фінансових можливостей території проживання, частково оплачує місцева влада. Батьки оплачують дозвілля та харчування дітей, залежно від рівня власного заробітку.

Середня освіта є обов'язковою. Навчання у школі триває впродовж 9 років (для дітей з 6 до 15 років). Після школи лише незначна кількість випускників продовжує навчання у ВНЗ.

Довузівська підготовка не є обов'язковою. Вона триває впродовж 3 років (для дітей з 15 до 18 років).

Школи у Португалії можуть відрізнятися за спеціалізацією. Серед них можна назвати:

- *загальноосвітні* – мають чотири напрями поглибленого вивчення: природничі науки, артистизм, економіка, соціальні та суспільні науки;

- *технологічні* – мають такі напрями навчання, як: цивільне будівництво, електротехніка та електроніка, інформатика, дизайн і обладнання, мультимедіа, адміністрація, маркетинг, землевпорядкування та охорона довкілля, спорт, соціальна робота;

- *професійні* – де навчання супроводжується отриманням практичних занять на робочих місцях;

- *спеціалізовані* технологічні, що інтегровані з практикою на робочих місцях в яких готують практичних фахівців молодшої ланки.

Вища освіта у Португалії складається з двох підсистем: 1) університетська вища освіта, 2) політехнічна освіта (неуніверситетська вища освіта), що надається в автономних державних та приватних університетах, політехнічних інститутах та приватних ВНЗ.

Випускники середньої школи повинні мати диплом середньої освіти (Ensino Secundário). Для вступу у ВНЗ діти мають скласти вступні іспити:

- Concurso nacional (національний конкурс лише для державних навчальних закладів);

- Concurso local (регіональний конкурс для приватних навчальних закладів).

Окрім вступних екзаменів та тестів, майбутні студенти повинні пройти особливий тест на відповідність вимогам конкретного навчального закладу. Університети заздалегідь повідомляють про вимоги до абітурієнтів, подаючи детальну інформацію у брошурах та буклетах.

Можна сказати, що португальська система освіти високоцентралізована, не дивлячись на певні зусилля щодо децентралізації та зміни, які було внесено конституцією 1976 року. Зазначимо, що Міністерством освіти в Лісабоні було встановлено політику освіти для всієї нації. Незалежність місцевих чи регіональних відділів освіти є обмеженою, що призводить до ситуації, коли грошові фонди, розпис занять, політика освіти тощо встановлюються лише на національному рівні.

Проблеми обдарованих дітей та молоді у Португалії останнім часом привертають особливу увагу. Це пов'язано з тим, що ця категорія дітей має найбільше досягнень в усіх сферах життя країни. Незважаючи на те, що офіційного визначення обдарованості у Португалії немає, обдарованими вважають тих, хто ефективно проявляє власний специфічний талант у певній сфері, має успіхи у художній творчості або особливі ж академічні успіхи. Особливою характеристикою тут виступає швидкість та цілеспрямованість у розв'язанні конкретних завдань. Згідно з нормативними документами країни, обдарованими вважаються «студенти з виключними здібностями до навчання».

Ідентифікацією обдарованих займаються підготовлені спеціалісти, які використовують для цього спеціальні сертифіковані тести, що допомагають визначити інтелектуальний рівень розвитку дитини. Вони також звертають увагу на відомий факт, що обдаровані діти не завжди добре навчаються у школі та стикаються з різними труднощами під час навчання. Було проведено серію досліджень, що засвідчили, що діти з особливо високим потенціалом у певній сфері можуть бути непоміченими більшістю вчителів. Іноді обдарованих дітей сприймають як проблемних учнів. Найчастіше це пов'язано з їхньою поведінкою, неухважністю, неадекватною соціальною взаємодією з оточуючими. Тому освітня система повинна намагатися створити більш сприятливі умови для самовираження та розвитку виключних та унікальних якостей обдарованих дітей, а також знаходити способи регулювання будь-яких неприємних ситуацій і вирішення проблем, що виникають.

Окремо розглядаються особливості обдарованих дітей та молоді. Раніше тест на IQ розглядався у Португалії як більш ефективний індикатор наявності виключних якостей або обдарованості. Науковими дослідженнями було підтверджено, що критерію обдарованості відповідає лише 2 % дітей. тому стало зрозуміло, що тести на IQ мають певні недоліки, особливо в аспекті, де неможливо виявити такі характерні риси обдарованості, як: творчий підхід, наполегливість, зосередженість на завданнях. Також вони не допомагають визначити потенціал у конкретному виді діяльності. Тест IQ може не надати правильні результати, тому що він не враховує соціальні та культурні умови проживання дитини.

Таким чином, у Португалії шукають більш загальні методики визначення обдарованості, для яких застосовувалися б робочі характеристики. Вони мають бути спрямовані на визначення того, як обдаровані особистості взаємодіють з оточуючими, оперують об'єктами та поняттями. З цією метою використовуються методики професора Дж. Рензуллі, що спрямовані на визначення таких якостей обдарованих, як інтелектуальні здатності вище середнього рівня, успіхи у конкретних сферах діяльності чи знання, значні пізнавальні можливості, здатність до швидкого розв'язання поставлених завдань тощо.

Спеціалістами було виокремлено загальні характеристики обдарованих людей, що допомагають при ідентифікації.

Характеристики обдарованості [2]:

- висловлювання та формування фраз на високому вербальному рівні, що не відповідає віку;
- вміння та бажання читати, інтерес до читання «дорослих» книжок;
- вміння швидко знаходити інформацію та оперувати нею;
- розуміння основоположних принципів та здатність узагальнювати знання, ідеї, вміння швидко розв'язувати проблеми;

- високі результати в одній або декількох сферах діяльності чи знання.

Мотиви обдарованості:

- обдаровані діти намагаються займатися власними справами самостійно;
- обдаровані діти розв'язують задачі, бажаючи зробити власну навчальну діяльність досконалою;
- для обдарованих дітей характерним є небажання виконувати повсякденну рутинну роботу.

Творчі особливості обдарованості:

- прояв зацікавленості у багатьох сферах;
- оригінальний підхід до розв'язання проблем;
- несхильність до конформізму.

Особливості у прояві лідерських якостей:

- взаєморозуміння під час спілкування з однолітками;
- тенденція брати на себе відповідальність у будь-яких ситуаціях;
- вміння легко адаптуватися у новій ситуації.

Соціальні особливості:

- інтерес та зацікавленість у вирішенні глобальних світових проблем;
- занадто високі ідеї та амбіції;
- критичне ставлення до інших людей;
- схильність більше спілкуватися з людьми старшого віку, а не з однолітками.

Вищезазначені характеристики у Португалії є основою освітньої діяльності обдарованих дітей та молоді. Для того, щоб бути ідентифікованою, як обдарована, дитина повинна мати здатність працювати більш продуктивно, ніж її однолітки.

У Португалії визнають різні рівні обдарованості, серед яких:

- високі пізнавальні здатності;
- можливість засвоювати нові навички надзвичайно швидко;
- наявність більш глибоких знань порівняно з іншими дітьми того ж віку;
- надзвичайна пам'ять на події, факти, цифри;
- творчість та вміння імпровізувати;
- розвинене почуття гумору;
- зацікавленість разом з високим рівнем мотивації у навчанні;
- здатність упродовж тривалого часу проявляти увагу та зосередженість;
- вміння робити плани на перспективу і наявність організаційних навичок;
- логіка мислення та вміння швидко розв'язувати проблеми;
- багатий словниковий запас порівняно з однолітками;
- розуміння та вміння виконувати складні інструкції;
- вміння розуміти почуття інших людей [2].

Певні вищезазначені характеристики можуть бути наявні й у звичайних дітей, тому для точної ідентифікації необхідно мати формальну оцінку обдарованості. За результатами досліджень було виявлено, що обдаровані учні більш впевнені у собі, цілеспрямовані,

проявляють більше самостійності та обережні при встановленні соціальних відносин. Однак прояв цих особливостей залежить від оточуючого середовища. Варто зазначити, що у Португалії 40 % обдарованих дітей мають проблеми у школі. Вченими також було доведено, що обдарованість не залежить від статі, національності, місця проживання та соціально-економічних умов.

Виявлення обдарованих дітей учителями

У Португалії особливу увагу приділяють тому, щоб учителі виявляли обдарованих дітей та молодь на основі певних поведінкових індикаторів та задовольняли їхні освітні потреби. Учителі також повинні вміти створювати умови для розвитку здібностей обдарованих та оцінювати подальший розвиток таких учнів/студентів. Тому спеціалісти рекомендують учителям/науково-педагогічним працівникам спостерігати за навчанням дітей та виокремлювати наступні характеристики.

1. Широкий словарний запас, точність висловлювання. Ці якості спостерігаються під час дискусії з певного питання чи обговорення певних планів з учнями.

2. Необхідно брати до уваги характер питань піднятих учнями/студентами, їх оригінальність, своєчасність тощо.

3. Уміння використовувати матеріали. Учитель має створювати ситуації, за яких учням для виконання завдання необхідно використовувати знання з різних галузей. Це є однією з кращих стратегій для виявлення обдарованих, оскільки виявляє творчий підхід дітей до справи.

4. Глибина знань з різних галузей наук.

5. Бажання набувати нові знання поза школою та демонстрація цих знань у процесі навчання.

6. Наполегливість, більш скорочений термін виконання завдання порівняно з іншими.

7. Відповідальність та самокритичність.

8. Бажання розв'язувати нові та цікаві ускладнені завдання, чому школа має сприяти за допомогою створення простору для вільного вибору діяльності.

Освітні заходи для обдарованих учнів з урахуванням їхніх конкретних потреб необхідні для того, щоб мати можливість розвивати здібності та запобігти виникненню труднощів під час навчання. Тому необхідно мати список характеристик обдарованості та їх опосередкованого прояву.

У Португалії розробляється спеціальний проект ACCORD, в рамках якого спеціалісти займаються допомогою обдарованим дітям у школі та вивчають усі можливі перешкоди. Отже, було виявлено такі особливості потенційно обдарованих студентів [3]:

- уміння добре оперувати абстрактними поняттями;
- незалежні думки та хід мислення;
- опір інструкціям, неслухняність;
- несприйняття того, що здається нелогічним;
- великі очікування від себе та оточуючих;
- бажання знаходити варіанти розв'язання однієї

задачі;

- здатність зосереджуватись на довгий час;
- лідерські якості.

Окрім вищезазначених позитивних якостей, було визначено й негативні:

- нетерпимість до слабкостей інших;
- нестійкість у поведінці;
- труднощі у спілкуванні;
- незацікавленість у виконанні завдань, що можуть здаватися нудними;
- прояви владності до інших членів колективу.

Необхідно зазначити, що вчителю, спостерігаючи такі симптоми, необхідно уважно вивчити їхні причини. Далі, відповідно до потенціалу, можна визначити набір освітніх потреб обдарованих студентів.

1. Учитель під час планування завдань повинен пам'ятати, що обдарованим дітям потрібно менше часу на розв'язання проблем, а також краще їх не переривати під час виконання. Обдарована дитина може відчувати розчарування, невпевненість.

2. Відповідно до характеристик, виявлених в обдарованих учнів, здатність бути відповідальним та брати участь у плануванні діяльності є основними факторами мотивації для успішного навчання. Учителі повинні дозволяти та сприяти участі дітей в організації класної діяльності та процесі планування власної оцінки, якщо це є можливим.

3. Той факт, що обдаровані діти демонструють високу успішність у школі, іноді може тиснути на них і тому невдача під час виконання завдання може бути серйозним випробуванням для таких особистостей. Цей тиск відчувається через високі очікування, що формуються навколо діяльності обдарованого. Невдача для такої дитини означає ризик втрати довіри та любові оточуючих. Отже, важливо підтримати учнів за добре виконання завдання, а також враховувати, що обдаровані діти сприймають себе більш дорослими.

4. Іноді талановиті учні можуть проявляти нетерпимість до однолітків, оскільки мають інші інтереси, а також бажання керувати. Таким чином, обдарований учень може опинитися у стані соціальної ізоляції, тому вчителю необхідно докласти зусиль для створення відчуття єдності у групі та приналежності обдарованих до групи. Можна по-різному сприяти взаємодії учнів. Наприклад, якщо це маленькі діти, то можна пограти з ними в гру: необхідно, щоб кожен учень написав розповідь про добру справу кожного з однокласників. Старших дітей необхідно залучати до співпраці у позакласній діяльності, наприклад, дати завдання створити загальний проект, тоді успіх розділять між собою всі учасники проекту.

5. Учитель повинен використовувати результати соціометричних досліджень, щоб краще зрозуміти соціальний статус кожного учня у групі.

6. Навчання обдарованих учнів, враховуючи їхні освітні потреби, повинно бути індивідуалізованим з конкретним змістом, що відповідає їхнім здібностям.

На основі цього, потрібно бути гнучким при створенні нових програм для учнів та адаптуватися до темпів навчання.

7. Необхідно полегшити доступ обдарованих дітей до додаткових інформаційних ресурсів, особливо у тих сферах, знання яких належать до кола інтересів обдарованих. У межах цієї діяльності вчителі можуть запропонувати відвідати бібліотеки, оздоровчі та культурні заклади, виставки тощо. Це надасть дітям можливість розвиватися та ділитися з іншими власними інтересами та навичками.

Освітні потреби обдарованих учнів є такими:

- підготовка концептуального мислення;
- робота в команді;
- оцінка та обговорення питань морального та етичного характеру;
- вивчення нових предметів поза шкільною програмою;
- застосування навичок у реальному житті.

Організація освітнього процесу для обдарованих дітей

Існує три види розв'язання проблеми освітнього процесу: 1) прискорення; 2) навчання у спеціальних класах; 3) ущільнення шкільної програми.

Батьки контактують з дітьми, вони краще знають можливості та потенціал дитини, тому повинні співпрацювати зі школою. Участь сім'ї у вихованні учнів у Португалії розглядається як можливість взаємодії з учителями. Однак ця співпраця не завжди була успішною для обох сторін. Для плідної співпраці необхідно дотримуватися наступних настанов [5].

1. Ураховуючи те, що батьки мають більше можливостей для визначення характеристик обдарованості у власних дітей, вони повинні повідомляти про це вчителів.

2. Потрібно звертати увагу на те, що у школі дитина може не проявляти певні навички та знання, тому вчителі не використовують можливості цих дітей на конкурсах та під час різних заходів.

3. Учителі повинні на загальних зборах пояснити батькам, що для внесення коректив у програмний зміст навчання вони можуть давати корисні рекомендації. Батьки повинні брати участь у виявленні напрямів, які могли б зацікавити їхніх дітей.

4. За досягнення взаємодії між батьками та вчителями можна говорити про збагачення та урізноманітнення діяльності у класі, причому участь у цьому можуть брати не лише батьки, а й брати, сестри, бабусі та інші родичі. Вони можуть навчити створювати певні продукти/продукцію, розказати дітям про свою професію.

5. Учителі можуть запропонувати батькам провести певні заходи поза школою, відвідати виставки, музеї, виробництва тощо.

6. Обдаровані діти відчувають на собі великий тиск та очікування, але якісна взаємодія між школою та батьками зможе збалансувати ці відчуття та сприяти гармонійному розвитку і психічному здоров'ю.

Таким чином, можна сказати, що навчально-виховну діяльність з обдарованими дітьми у Португалії спрямовано на те, щоб більше займатися не теоретичними, а практичними питаннями, розробляючи ретельні рекомендації для вчителів, батьків та учнів. Окрім того, наголошується на гнучкості освіти викладання, орієнтації на конкретні психологічні соціальні та пізнавальні характеристики. Діти мають право бути різними та розширювати власні можливості та навички – це головна мета освіти. Одним із доказів та індикаторів гнучкості освіти виступає більш практичне використання проектних методик у навчанні.

Організації для обдарованих дітей

У Португалії функціонує Академія обдарованих дітей, що заснована в Лісабоні. Найближчим часом Академія планує розширювати діяльність та залучати якомога більше дорослих до роботи з обдарованими дітьми так, щоб це виходило за межі Лісабонської області. Проводяться відповідні заходи для дітей, підлітків, дорослих (курси, семінари, програми з питань лідерства, комунікації, науки, мистецтва, розвитку особистості). Для батьків та вчителів організують лекції та семінари, що входять до сфери діяльності Академії. Також проводять початкову підготовку спеціалістів, які будуть залучені до проекту з виявлення обдарованості.

Починаючи з 1998 р., за підтримки Академії було виявлено багато обдарованих дітей та проведено чимало заходів в Лісабоні і Порту.

У грудні 1998 р. було створено некомерційну Португальську національну асоціацію, діяльність якої спрямована на дослідження в сфері обдарованості. Завданням асоціації є консультування сімей, дослідження у цій сфері, розроблення та перевірка інструментів для виявлення особистостей з особливими освітніми потребами, видання бібліографічного матеріалу, інформування про проблеми обдарованості. У цій діяльності беруть участь батьки, вчителі та психологи. Асоціація, заснована у Бразі, розповсюдила діяльність, створюючи філіали з півночі на південь країни, у таких областях, як Каштелу-Бранку, Коїмбра, Евора, Фару, Лісабон, Порту і Сетубал [5].

Послуги, що надає організація:

- за телефоном можна отримати консультацію щодо роботи з обдарованими дітьми у сім'ї, школі, інформацію про програми підтримки та насичення освіти;
- підготовка технічних та освітніх кадрів у сфері обдарованості;
- дослідження та підтримка наукових досліджень у сфері обдарованості;
- видання журналу «Обдарованість» та консультації з Міністерством освіти;
- представлення Португалії на Міжнародному рівні у сфері роботи з обдарованими дітьми;
- робота зі ЗМІ з обдарованості;
- підвищення освітнього втручання в діяльність з обдарованими [6].

Португальська національна асоціація розглядає позитивні та негативні сторони різних структур підтримки обдарованих дітей, створює національні центри для обміну досвідом з іншими міжнародними організаціями. Труднощі у процесі діяльності виникають здебільшого в економічній сфері, у сфері людських ресурсів. Організація орієнтована на дослідження обдарованості та має загальнонаціональний масштаб. Португальська національна асоціація обдарованості має офіційний устав.

1. Це некомерційна організація, відкрита, її центральний офіс знаходиться у Бразі.

2. Займається такими видами діяльності:

- інформування спільноти з проблем обдарованих;
- надає консультації та поради закладам та приватним особам;
- здійснює дослідження;
- розробляє інструментарій для ідентифікації обдарованих;
- готує професіоналів у своїй сфері;
- видає тематичні матеріали.

3. Має постійний штат співробітників.

4. Керує асоціацією Генеральна Асамблея, що складається з керівника та двох секретарів. Вони обираються на 3 роки [7].

Заходи, що здійснюються асоціацією:

- розповсюдження рекомендацій для шкіл;
- підтримка сімей з обдарованими дітьми;
- психологічні консультації для дітей, підлітків і молоді (один раз на тиждень; ці консультації відбуваються стосовно обдарованості та загальної успішності в цілому; послуга є платною, ціна залежить від характеру наданих послуг);
- програми збагачення шкільного навчання (можуть відбуватися щонеділі або у вигляді «польових канікул»);
- дослідження у сфері обдарованості;
- підтримка та розповсюдження бібліографічних матеріалів.

Використані літературні джерела

1. www.academiadesobredotados.com
2. www.ainteligenciahumana.blogspot.com
3. <http://academiadepais.blogspot.com>
4. <http://www.centroaugustocury.com>
5. <http://www.wikinomia.biz>
6. <http://blogs.sapo.pt>
7. <http://ru-world.net/portugaliya-nauka-i-kultura/>

